

Stjepan ANTOLJAK

**OBNOVLJENO I NADOPUNJENO TUMAČENJE JEDNOGA PASUSA
U 30-toj GLAVI PORFIROGENETOVOG DE ADMINISTRANDO
IMPERIO***

(Prigodom 1020 godišnjice smrti cara-pisca)

1.

Konstantin VII Porfirogenet (905-studen 959) je jedini od starijih većih bizantinskih pisaca, kojega je sa njegovim djelom „De administrando imperio“ upoznala evropska historiografija preko njegova izdavača I. Meursiusa tek 1611. godine.

Taj naslov, za koji neki misle da ne odgovara sadržaju, dao mu je te iste godine Meursius, a ispisao je taj spis iz kodeksa, koji je bio u tzv. Bibliotheca Palatina, još 1607. godine.

Puni tiskani naziv ovoga djela glasi: „Constantini Imperatoris Porphyrogeniti De Administrando Imperio ad Romanum F. Liber nunquam antehac editus. Joannes Meursius primus vulgavit, Latinam interpretationem, ac Notas adject. Lugduni Batavorum Ex officinâ typographicâ Joannis Balduini, impensis verò Ludovici Elzeviri 1611.“¹

God. 1617. pod ovim istim naslovom ponovno je to djelo objelodanio u Lyonu Meursius na grčkom sa latinskim prijevodom i kratkim bilješkama. U takvom izdanju upoznao je ovaj spis Dubrovčanin-benediktinac Anselmo Banduri (Dubrovnik, 1671 — Paris, 1753), bizantolog i numizmatičar.² On je ovaj Meursiusov objelodanjeni grčki tekst isporodio s onim, sačuvanim u jednom kodeksu u tadašnjoj kraljevskoj biblioteci u Parizu (n. 2661), za koga su govorili da je napisan prije 500 godina.³ To je

* Kako je još 1956. g. u *Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје* izišao moj rad „Hrvati u Karantaniji (Prilog seobi Hrvata iz Dalmacije u prekosavske krajeve u 7. stoljeću)“, to smatram da ovu radnju također u tom istom časopisu trebam objelodaniti, jer je ona zapravo njegova nadopuna, osnažena novim izvornim podacima i dokazima.

¹ Bibliotheca Vaticana u Rimu — Palatina V 1657.

² B. Krekić, Banduri Anselmo, Enciklopedija Jugoslavije 1, Zagreb 1955, 336.

³ Gl. Constantini Porphyrogeniti scripta quae reperiri potuerunt omnia, J. P. Migne, PG 113, Parisiis 1864 (Reprynt by Brepols, Turnholt-Belgium 1977), 13, 14.

zapravo tzv. Codex Parisinus (gr. 2009, fol 3^r—211^r) i najstariji sačuvani prijepis DAI-a u njemu potiče iz kraja 11. st. a pripadao je cezaru Ivanu Đuki (1059 — 1081), kako je to utvrdio Gy. Moravcsik, koji čak smatra da je njegov original nastao o.952., te da ovaj prijepis iz 11. st. nije ni neposredni prijepis (kopija) navedenoga originala. Na marginama ovoga rukopisa su note (zabilješke) od 14—16. st.

Vatikansko-palatinski rukopis DAI-a u tzv. Codex Vaticanus-Palatinus (gr. 126, f. 2^r—127^r) započeo je prepisivati iz Codex Parisinusa 5. VI. 1509. Antonije Eparh (1491—1571), poznati humanist iz Krfa, koji ga je dovršio tek 16. V. 1554. godine.⁴

Naravno da i ovaj prijepis ima na marginama izvjesne note. Treći prijepis u Codex Parisinus (gr. 2967, f. 1^r—80^r) ispisan rukom Krečanina Mihajla Damascena i to iz Codex Vaticanus-Palatinus-a, a nalazi se u Nacionalnoj biblioteci u Parizu.

Četvrti pak rukopis Codex Mutinensis (gr. 179—III—F 1, f. 15—21) je prepisan od Andrije Darmaria između 1560—1586.⁵ godine.⁶

Iz ovoga se vidi da je ovo Konstantinovo djelo bilo u užim naučnim krugovima već poznato tokom 16. st. na osnovu navednih rukopisnih prijepisa. Stoga je zbilja čudno da ni jedan biznatski pisac—kroničar ne navodi taj spis a i nema dokaza da bi se ikad sa njime služio⁷, iako je DAI bio sačuvan i u originalnom prijepisu kao i nešto kasnijem prijepisu. Natoč toga prvenstvo tiskanja pripada Meursiusu, koji je DAI u dva navrata izdao (1611., 1617.). Međutim taj izdavač, koji je sa izvjesnim ponosom i zadovoljstvom u predgovoru prvoga izdanja najavio čitaocu taj rukopis, učinio je u grčkom tekstu bezbrojne greške i propuste, koje je uočio Anselmo Banduri. On je ovo izdanje (1617.) isporodio sa tekstom u kodeksu iz kraljevske biblioteke, te je na osnovu toga dopunio praznine koje je načinio Meursius i ispravio njegove pogreške, kojima je vrvio DAI. Negdje je i dodao latinski prijevod, koji je propustio Meursius, ili ga je čak dopunio, napose sa bilješkama.⁸

I tako je Banduri u Parizu 1711. godine tiskao DAI u zbirci: „Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae in quatuor partes distributae . . . Opera et studio Anselmi Banduri, Parisiis, Corpus Byzantinae historiae XXXIII.“⁹

Istom 1864. ovo isto izdanje je pretiskao sa Meursiusovim i Bandurijevim predgovorom DAI-u kao i Bandurijevim dosta slabim bilješkama J. P. Migne.¹⁰ Još nešto prije Migne I. Bekkerus objelodanio je također

⁴ Znači imao je 18 godina kada ga je počeo prepisivati, a kada ga je sasma prepisao: 63.

⁵ Ne 1589 kako piše B. Ferjančić (*Византијски извори за историју народа Југо-славије II, Посебна издања Византијској инститицији САН СССР* XIII/7, Београд 1959, 4, bilj. 11).

⁶ Constantine Porphyrogenitus *De administrando imperio*, Gy. Moravcsik (english translation by R. J. H. Jenkins), Budapest 1949, 20 34, 21—23.

⁷ B. Ferjančić, o. c., II, 4, bilj. 11.

⁸ Constantini . . . , J. P. Migne, PG 113, 13, 14.

⁹ B. Ferjančić, o. c. II, 4, 5.

¹⁰ Constantini . . . , J. P. Migne, PG 113, 157—422.

ovaj spis¹¹ zajedno sa Porfirogenetovim „De thematibus“¹² a 109 godina kasnije izašlo je dosada gotovo najbolje izdanje „De administrando imperio“ od Gyula Moravcsika sa engleskim prijevodom Jenkinsa.¹³

U našoj historiografiji nije uopće izdavan ovaj spis na grčkom jeziku u cijelosti već jedino u izvancima i sa latinskim prijevodom od Franje Račkoga.¹⁴ Sam pak prijevod na hrvatskom jeziku s obilnim komentarom objelodanio je prvi N. Tomašić još 1918. godine.¹⁵ Srpski ili hrvatski prijevod odabranih poglavlja iz djela Porfirogeneta, a napose iz DAI-a,¹⁶ objavio je 1959. sa bogatim objašnjenjima u obliku bilježaka B. Ferjančić.¹⁷ On se je ovdje služio pretežno Moravcsikovim izdanjem, dok prijevod, koji je upotrebljavao, zapravo koji mu je izravno služio kao uzor, nije naznačio. Ferjančić je inače preveo i popratio sa bilješkama iz DAI-a samo glave 29—36,¹⁸ koje se tiču historije naših naroda, a uz to i glave 43 i 50 u vezi Milinga i Jezerita na Peloponezu.

2.

U DAI-u postoji čitav niz problema i pitanja, kojima ni danas ne možemo pronaći najbolja rješenja.

Ovaj spis je sastavljen od takvih vijesti i događaja, pa i podataka, koji podliježu mnogobrojnim sumnjama i kritičkim proučavanjima. Jedan od uzroka tome sumnjanju je i taj što je ovaj Porfirogenetov spis sačuvan tek u prijepisu iz kraja 11. st., a ne u originalu.¹⁹ Uz to se ovaj sačuvani najstariji prijepis sastoji i od nekoliko kasnijih prijepisa, što još više otežava tačni uvid u sadržaj DAI-a. Nadalje prijevodi na raznim jezicima, a napose na atinskom, sa kojim je kao prvim i počelo prevadanje toga spisa, su ponekad suviše proizvoljni, aljkavi i ne baš sasna tačni.

¹¹ Constantinus Porphyrogenitus De thematibus et De administrando imperio. Recognovit Immanuel Bekkerus. Corpus scriptorum historiae byzantinae vol. III, Bonnae 1840.

¹² I knjigu „De thematibus“ tiskao je u Lyonu 1588. g. Bonaventura Vulcanius, a II Fed. Morelli u Parisu („Lutetiae Parisorum“) 1609. (Constantini . . . , J. P. Migne, PG 113, 9—14).

¹³ Constantine Porphyrogenitis De administrando imperio . . . , Budapest 1949.

¹⁴ Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, MSHSM VII, Zagrabiae 1877.

¹⁵ N. Tomašić, Život i djela cara Konstantina VII Porfirogenita, Vjesnik zemaljskog arkiva XX/1 i 2, Zagreb 1918, 1—91 (Prijevod glavâ DAI-a od Uvoda do XXXVI na str. 23—91).

¹⁶ Uopće nije potrebno ovdje navoditi srpski prijevod izvadaka iz DAI-a, koji su učinili St. Stanojević—VI. Ćorović (*Odabrani izvori za srpsku istoriju I, Beograd 1921, 58—72*), jer je taj ionako od slabe vrijednosti za uporabu. Kao kuriozitet pak navodimo ovdje da je i 100-godišnji hrvatski slikar Mirko Rački, koji je prilično naučio grčki, iz DAI-a „preveo . . . onih osam poglavlja koja govore o seobama Hrvata i Srba“, kako je izjavio novinaru Zdravku Zimi (Vjesnik, Zagreb 18. X. 1979, str. 6).

¹⁷ o. c. II, 9—74.

¹⁸ U rukopisu je N. Tomašić ostavio: „Exkursi o glavama 29—36 de adm. imp. i. Ulomak iz taktike Lava Mudroga“ (Arhiv Hrvatske-Spisi obitelji Tomašić — kutija 7).

¹⁹ Moravcsik drži da je poslije onoga prototipa DAI-a iz o.952. nastao iz njega poslije 979. novi prijepis (X), iz kojega je onda potekao Pariški rukopis (P) pisan u vremenu od 1059—1081. godine (Constantine Porphyrogenitus . . . , 34).

To se odnosi na prijevode latinskog kao i drugih živih jezika, pa tako i na one hrvatskoga ili srpskoga jezika, koji su ponekad naprosto prijevodi stranih prijevoda, a ne pravoga grčkoga teksta DAI-a. Za to ima brojnih primjera, a napose se pak ti odnose na one pasuse u DAI-u, koji su sasma slobodno prevađani ili naprosto plod imitacije stranih prijevoda. Sa tim u vezi su onda i nastala tumačenja takvih pasusa kao i razna preispitavanja.

Među takve pasuse stavio sam 1956. g. i ja u sumnju vijest, o kojoj Konstantin VII Porfirogenet govori kako se je od Hrvata, koji su došli u Dalmaciju, odijelio jedan dio i taj je osvojio Ilirik i Panoniju, te da su i oni imali samostalnog arhonta, koga su — po tadašnjem mome prevođenju i tumačenju toga pasusa na grčkom jeziku u DAI-u-slali radi prijateljstva arhontu Hrvatske.²⁰

Na ovakav moj prijevod sa opširnim obraloženjem osvrnuo se je prvi, što je bilo i razumljivo, nekadašnji vrlo strogi recenzent moga rada, B. Grafenauer tek 1959. u Historijskom zborniku (zapravo početkom srpnja 1960., kada je tiskan HZ). Naime u opširnoj kritici moje rasprave „Hrvati u Karantaciji“ u svemu me nadugačko pobija, a onaj moj prijevod nastoji da ironizira dodajući kako A. „ne gubi nijednu riječ da dokaže, zašto „*διαπεμπόμενον*“ mora biti pasiv, a ne medij, iako u današnjoj literaturi postoji barem pokušaj protivnog dokaza“. Tom prilikom se je pozvao na svoje mišljenje u „HZ V, 1952, str. 10, bilj. 9“,²¹ gdje uz ostalo kaže i ovo: „... i da se prijevod formulacije o slanju darova u A III 6 oslanja na kod nepromijenjenog teksta nužnu pretpostavku, da je *διαπεμπόμενον* *medialni* a ne pasivni oblik (pasivna konstrukcija — prema kojoj bi arhonta neki drugi slao k arhontu Hrvatske — u suprotnosti je naime sa njegovom karakteristikom *αὐτοζούσιον*; prihvatljiva bi bila samo u vezi sa promjenom *τὸν ἄρχοντα χρῶβ.* u *τοῦ ἄρχοντος χρῶβ.*; onda bi tekst značio: „koji je bio i poslat zbog prijateljstva od arhonta Hrvatske“; ma da ima takva interpretacija oslonac u sadržaju čitavog pasusa kao produžetak prve alineje o seobi Hrvata iz Dalmacije u Panoniju i usprkos formalno maloj promjeni, sadržajno ona je ipak tolika, da je nije moguće podići iznad nivoa jedne labave hipoteze, jer je tekst Konstantinova rada sačuvan samo u jednoj nezavisnoj redakciji“.²²

Citirajući dakle 1959. ovu svoju bilješku iz 1952., na koju se poziva, Grafenauer je tom prilikom iznio i „prijedlog D. Mandića: „... Ilirik i Panoniju. I ovi imadjahu (svaki svoga — umetnuto!) samostalnog vladara, koji je (izostavljeno: „ i sâm) vladaru Hrvatske slao darove radi prijateljstva“, Crvena Hrvatska, 1957, str. 118“, koji se „ne može primiti“. Naime „umetak „svaki svoga“, kojim se sadržaj bitno mijenja nije opravdan jer

²⁰ S. Antoljak, Hrvati u Karantaciji, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје* 9, Скопје 1956, 16.

²¹ B. Grafenauer, Stjepan Antoljak, Hrvati u Karantaciji. Prilog seobi Hrvata iz Dalmacije u prekosavske krajeve u 7. stoljeću. *Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје. Историско-филолошки оддел. Книга 9 (1956)*. Скопје 1956 (izašlo 1958). Str. 15—38, Historijski zbornik XI—XII, Zagreb 1958—1959, 316.

²² B. Grafenauer, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doselenju Hrvata, *Historijski zbornik* V/1—2, Zagreb 1952, 10, bilj. 9.

se „Ilirik“ prostire do „Panonije“, a osim toga je u suprotnosti s upotrebom riječi „καὶ μόνον“ umjesto „καὶ αὐτὸν“ zaključuje Grafenauer.²³ Otada je opet prošlo dosta vremena i tek 1978. B. Ferjančić povratio se na onaj moj prijevod i tumačenje.²⁴ Tada je on, govoreći u svojoj radnji o strukturi 30. glave DAI-a, prvo ukazao na važnost ovoga pasusa gdje se kaže „da ti panonski Hrvati imaju nezavisnog kneza (arhonta) koji šalje prijateljska poslanstva knezu dalmatinskih Hrvata“. Tom prilikom je citirao moj rad „Hrvati u Karantaniji“ i naveo kako Antoljak „netačno shvata ovu rečenicu o odnosu dva hrvatska kneza, jer smatra da su knezovi — arhonti a ne poslanstva slati iz panonske Hrvatske“ i za tačan prijevod se poziva na svoje: Vizantiske izvore (II, 21 sl.) i Grafenauerov rad „Hrvati u Karantaniji“, 216.²⁵

· Da li je to tako?

Pogledajmo ponajprije što kaže B. Grafenauer, a onda Ferjančić. Tada ćemo zapaziti da na str. 218, a ne na str. 216. Grafenauer piše ono na što se Ferjančić u svome najnovijem radu poziva.

Kako me ni Grafenauer a ni Ferjančić nijesu mogli ni ovaj puta uvjeriti, osvrćući se na ovakav način na to moje tumačenje, potrebno je prije nego ponovno o tome progovorim, da iznesem, koliko mi je god moguće točnije genezu i historijat ovoga pasusa iz DAI-a na grčkom jeziku i u raznim prijevodima do danas.

3.

Kao prvi bi dakle bio grčki tekst ovoga pasusa sa latinskim prijevodom iz Meursius-a, sa kojim je upoznao nučni svijet.

Evo kako glasi u Meursiusa taj grčki tekst: „... ἀπὸ δὲ χρωβάτων τῶν ἐλθόντων ἐν δελματία διεχωρίσθη μέρος τι, καὶ ἐκράτησε(S.A.) τὸ ἰλλυρικὸν καὶ τὴν παπωνία ν²⁶ (sic! S.A.). εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον διαπεμπόμενον καὶ μόνον (S.A.) πρὸς τὸν ἄρχοντα χρωβατίας κατὰ φιλίαν...“

Uparedni pak latinski prijevod toga pasusa teksta je dao Meursius ovakav: „... At à Chrobotis, qui in Dalmatiam venerunt, *pars secessit, et Illyricum tenuit, atque Pannoniam* (S. A.): habebantque etiam ipsi principem supremum, qui ad Chrobotiae tantum principem amicitie ergo *legationem* (S. A.) mittebat...“, dok u bilješkama o tome nije ništa naveo ili

²³ B. Grafenauer, Stjepan Antoljak, o. c., HZ XI—XII, 316, bilj. 10.

²⁴ Inače 1977. Margetić samo navodi bez komentara „odvojeno shvaćanje S. Antoljaka, Problematika najranijeg doseljenja i nastanjenja Slavena — Hrvata u Istri, Starine 48, 1958, 61“, po kojem su Hrvati u Iliriku i Panoniji „imali samostalnog arhonta, koga su slali radi prijateljstva arhontu Hrvatske“ (L. Margetić, Konstantin Profirogenet i vrijeme dolaska Hrvata, Zbornik Historijskog zavoda JAZU 8, Zagreb 1977, 28, bilj. 41).

²⁵ B. Ferjančić, *Struktura 30. glave spisa De administrando imperio, Zhornik radova vizantološkog instituta XVIII, Beograd 1978, 74 i bilj. 35.*

²⁶ Ovu grešku je zapazio i A. Banduri (Constantini . . . , J. P. Migne, PG 113, 275, bilj. 68).

prokomnetirao.²⁷ Zatim slijedi tak isti pasus, koji je donio Banduri, a prenio ga je od riječi do riječi J. P. Migne u svoju „Patrologia graeca“ (1864.). On glasi na grčkom ovako: „... Ἀπὸ δὲ χρωβάτων τῶν ἐλθόντων ἐν Δελματία διεχωρίσθη μέρος τι, καὶ ἐκράτησε (S. A.) τὸ Ἰλλυρικὸν, καὶ τὴν Παννόνιαν. εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον διαπεμπόμενον καὶ μόνον (S. A.) πρὸς ἄρχοντα χρωβατίας κατὰ φιλίαν...”

Latinski prijevod toga pasusa je ovakav: ... At a C hrobatis, qui in Dalmatiam venerunt, *pars quaedam secessit, et Illyricum atque Pannoniam occupavit* (S. A.): habebantque etiam ipsi principem supremum, qui ad Chrobatiae tantum principem amicitiae ergo *legationem* (S. A.) mittebat...²⁸ U Bekkerovom izdanju ovoga spisa (1840.) stoji ovako u tom pasusu na grčkom: „... Ἀπὸ δὲ Χρωβάτων τῶν ἐλθόντων ἐν Δελματία διεχωρίσθη μέρος τι, καὶ ἐκράτησε (S. A.) τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Παννόνιαν. εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον, διαπεμπόμενον (S. A.) πρὸς τὸν ἄρχοντα Χρωβατίας κατὰ φιλίαν...”, a u latinskom prijevodu: „... At a Chrobatis, qui in Dalmatiam venerunt, *pars quaedam secessit, et Illyricum atque Pannoniam occupavit* (S. A.). Habebantque etiam ipsi principem supremum, qui ad Chrobatiae tantum principem amicitiae ergo *legationem* (S. A.) mittebat...²⁹ Iz Bekkerovog izdanja Fr. Rački je 1877. sveo ovo isto od riječi do riječi prenio u svoja „Documenta“ osvrnuvši se u bilješcima samo na kratko objašnjenje o Iliriku i Panoniji.³⁰ Gy. Moravcsik je pak 1949. ovako donio taj isječak grčkoga teksta: „... „... Ἀπὸ δὲ τῶν Χρωβάτων, τῶν ἐλθόντων ἐν Δελματία; διεχωρίσθη μέρος τι, καὶ ἐκράτησεν (S. A.) τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Παννόνιαν· εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον, διαπεμπόμενον καὶ μόνον (S. A.) πρὸς τὸν ἄρχοντα Χρωβατίας κατὰ φιλίαν...”³¹

God. 1952. B. Grafenauer, citirajući da se je služio Banskim Bekkerovim korpusom te Moravcsikovim i Račkijevim izdanjem, naprosto je ovako iznio onaj pasus iz glave 30. na grčkom: „6. (Ἀπὸ δὲ Χρωβάτων τῶν ἐλθόντων ἐν Δελματία, διεχωρίσθη μέρος τι, καὶ ἐκράτησε (S. A.) τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Παννόνιαν· εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον, διαπεμπόμενον καὶ μόνον (S. A.) πρὸς τὸν ἄρχοντα Χρωβατίας κατὰ φιλίαν.)...” „Njegov pak hrvatski prijevod je ovaj: „...6. (Od Hrvata pak, koji su, došli u Dalmaciju, *odijelio se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom* (S. A.); a i oni su imali samostalnog arhonta, *koji je također sam* (S. A.) slao arhontu Hrvatske *darove* (S. A.) u ime prijateljstva.)...”³²

²⁷ Constantini Imperatoris Porphyrogeniti De Administrando Imperio ad Romanum F. . . . Ioannes Meursius primus vulgavit. Lugduni Batavorum . . . 1611, 92, 93, 29 (Ioannis Meursii notae in Constant.).

²⁸ Constantini Porphyrogeniti scripta . . . , J. P. Migne, PG 113, 276, 275.

²⁹ Constantinus Prohyrogenitus De thematibus et de administrando imperio . . . , Corpus . . . III, 144.

³⁰ Fr. Rački, o. c., 271 i bilj. 6, 7.

³¹ Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio, greek text edited by Gy. Moravcsik . . . , 142.

³² B. Grafenauer, Prilog kritici . . . , HZ V/1 i 2, 9, 14.

Što se tiče onih, koji su donášali samo prijevod ovoga pasusa ili na latinskom ili na kojem drugom stranom jeziku, a onda i na hrvatskom ili srpskom, na prvo mjesto dolazi Ivan Lucius. On je donio latinski prijevod još 1666. godine ovako: „... At à Chrobatis,³³ qui in Dalmatiam venerunt, pars secessit, et Illyricum tenuit, atque Pannoniam (S. A.), habebantque etiam ipsi Principem supremum, qui ad Chrobatiae tantum Principem, amicitiae³⁴ ergo, legationem (S. A.) mittebat...“³⁵ God. 1748. taj Luciusov latinski prijevod glasi: „... At a (S. A.) Chrobatis, qui in Dalmatiam venerunt, pars secessit, et Illyricum tenuit, atque Pannoniam, habebantque etiam ipsi Principem supremum, qui ad Chrobatiae tantum Principem, amicitiae ergo (S. A.), legationem mittebat...“³⁶, dok 1758. ovako: „... At a (S. A.) Chrobatis, qui in Dalmatiam venerunt, pars secessit, et Illyricum tenuit, atque Pannoniam, habebantque etiam ipsi Principem supremum qui ad Chrobatiae tantum Principem, Amicitiae ergo (S. A.), legationem mittebat...“³⁷ Ilirac Ivan Švear (1775—1839) prevadja slobodno taj pasus na ovaj način: „... jerbo u svoj Ilirii i Panonii bili su takoder Horvati (S. A.), imajući svojega najvećeg principa, koji k principu Dalmacie prijateljstva radi poklisare (S. A.) je slao...“³⁸

Vj. Klaić piše kako „Car Konstantin pripovijeda, da se od Hrvata, koji bijahu došli u Dalmaciju, jedan dio odijelio, te osvojio (ἐκράτησε) Ilirik i Panoniju (S. A.)... Car Konstantin pripovijeda, da je u toj Panoniji, dotično Slavoniji, prije njegova vremena, vladao zaseban samosvojni vladar (εἶχον... ἄρχοντα αὐτεξούσιον), i da je taj vladar zamjenjivao samo poslanstva i darove s hrvatskim knezom iz ljubavi (ili prijateljstva)...“ (S. A.)³⁹ A. Pavić, koji je inače ispremešao na svoj način grčki tekst nekih poglavlja DAI-a, prevodi svoj nešto izmijenjeni tekst navedenoga pasusa⁴⁰ ovako: „... ali i od tih Hrvata odcijepi se čest jedna te oblada Ilirikom i Panonijom (S. A.). I ovi imahu samosvojna arhonta, šaljući si s arhontom

³³ I dok Lucius u „De Regno“ pod naslovom: „cap. XI. De Croatis et eorum Baptismo“ piše: „Chrobatis“, u „c. XII. De Distincione Dalmatiae, Croatiae et Serviae“ donosi taj izraz kao: „Croatis“ (Joannis Lucii Dalmatini De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Amstelaedami 1666, 46, 47).

³⁴ U navedenom c. XI. Lucius ima: „amicitiae“, a u c. XII.: „Amicitiae“ (Joannis Lucii Dalmatini o. c., 46,47).

³⁵ Joannis Lucii Dalmatini o. c., 46.

³⁶ Joannis Lucii Dalmatae traguriensis De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, J. G. Schwandtner, Scriptorum rerum Hungaricarum, Dalmaticarum, Croaticarum et Sclavonicarum veteres et genuini III, Vindobonae 1748, 74.

³⁷ Joannis Lucii De Regnis Dalmatiae et Croatiae historiarum libri sex... Vindobonae, Typis Joannis Thomae Trattner, 1758, 45, 46.

³⁸ I. Švear, Ogdalo Ilirijuma iliti dogodovština Ilirah, Slavinah, stražnji put Horvatav zvanih, od potopa, to jest godine svēta 1656. na četiri strane razděljena, po dugoterpnom poslu na svētlo dana III, Zagreb 1840, 106, 107.

³⁹ Vj. Klaić, Marturina, slavonska daća u srednjem vijeku, Rad JAZU 157, Zagreb 1904, 146.

⁴⁰ „... ἀπό δὲ τῶν τοιούτων Χρωβάτων διεχωρίσθη αὐθις (S. A.) μέρος τι καὶ ἐκράτησε τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Παννονίαν, εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον, διαπεμπόμενον καὶ μόνον πρὸς τὸν ἄρχοντα Χρωβατίας κατὰ φιλίαν...“ (A. Pavić, Cara Konstantina VII Porfirogenita de administrando imperio glave 29—36, Zagreb 1906, 26).

Hrvatske tek *prijateljske poruke* (S. A.) . . . ⁴¹ N. Tomašić donosi taj prijevod na ovaj način: „ . . . Od onih se pako Hrvata, koji dođoše u Dalmaciju, odijeli jedna čest i obladaše Ilirikom i Panonijom (S. A.). I ovi imahu samosvojnog arhonta, koji ter šiljahu *prijateljske darove* (S.A.) arhontu Hrvatske . . . “⁴² Lj. Hauptmann, poznati slovenski medijevalist svjetskoga glasa, je prvo na slovenskom jeziku ovako to preveo: „ . . . Od Hrvatov pa, ki so prišli v Dalmacijo, *se je odcepil en del in zavladao Iliriku in Panoniji* (S. A.); tudi ti so imali samosvojega arhonta, ki je menjal *prijateljske darove* (S. A.) z arhontom Hrvatske . . . “⁴³, a onda na hrvatskom ovako: „ . . . Od Hrvata pak, koji su došli u Dalmaciju, *otcepio se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom* (S. A.), i ti su imali samostalnog arhonta, koji je izmjenjivao *prijateljske darove* (S. A.) s arhontom Hrvatske . . . “⁴⁴ F. Šišić, jedan od naših najvećih historičara 20. stoljeća, prevadja da se „od Hrvata, koji su došli u Dalmaciju, odijeli jedna čest, da osvoji Ilirik i Panoniju (S. A.), a imadjahu i oni samosvojnoga arhonta, koji je s arhontom Hrvatske podržavao *prijateljskih veza* (S.A.) . . . “⁴⁵, a A. Sovre na slovenskom: „ . . . Od Hrvatov, ki so prišli v Dalmacijo, *se je del odcepil ter zavladao nad Ilirikom in Panonijo* (S. A.). Tudi ti so imeli samovlastnega arhonta, ki je pošiljal arhontu Hrvaške *darove* (S. A.) zastran prijateljstva . . . “⁴⁶. Grégoire prevadja taj isječak na francuski jezik ovako: „ . . . Des Croates qui se sont rendus en Dalmatie s'est détachée une *branche qui a occupé l'Illyricum et la Pannonie* (S. A.). Eux aussi avaient une prince indépendant, entretenant une *correspondance amicale* (S. A.) avec le prince de Croatie . . . “⁴⁷, dok ga R. J. H. Jenkins u engleskom prijevodu donša na ovaj način: „ . . . From the Croats who came to Dalmatia *a part split off and possessed themselves of Illyricum and Pannonia* (S. A.); they too had a sovereign prince, who used to maintain friendly contact, *though through envoys* (S. A.) only, with the prince of Croatia . . . “⁴⁸ U knjizi „Historijska čitanka za hrvatsku povijest“⁴⁹ donesen je taj odlomak po N. Tomašiću (s nekim manjim ispravcima), koji glasi: „ . . . Od onih pako Hrvata, koji dođoše u Dalmaciju, odijeli se jedna čest i ovladaše Ilirikom i Panonijom (S. A.). I ovi imahu samosvojnog arhonta, koji tek šiljaše *prijateljske darove* (S. A.) arhontu Hrvatske . . . “, dok B. Grafenauer iste te godine (1952.) iznosi onako, kako smo već prije prenijeli i ukazali na njegove stavove.⁵⁰

⁴¹ A. Pavić, o. c., 52.

⁴² N. Tomašić, o. c., Vjesnik. . XX/1 i 2, 76, 77; Arhiv Hrvatske u Zagrebu — Ostavština obitelji Tomašić — kutija 7: Constantini Imp. Porphyrogeniti De administrando imperio liber (rukopis), str. 13.

⁴³ Lj. Hauptmann, Prihod Hrvatov, Buličev zbornik, Zagreb — Split 1924, 541.

⁴⁴ Lj. Hauptmann, Dolazak Hrvata, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, 121, 122.

⁴⁵ F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, 277.

⁴⁶ J. Rus. Kralji dinastiji Svevladičev, I ljubljana 1931, 194.

⁴⁷ H Grégoire, L'Origine et le Nom des Croates et des Serbes, Byzantion XVII, Baltimore 1945, 92.

⁴⁸ Constantine Porphyrogenitus o. c., ed. Gy. Moravcsik . . . , 143.

⁴⁹ I. Uredio J. Šidak, Zagreb 1952, 6.

⁵⁰ B. Grafenauer, Prilog kritici . . . , HZ V/1—2, 14, 10, bilj. 9.

5 godina kasnije, tj. 1957. D. Mandić prepričava uz ostalo i to kako Hrvati (u Iliriku i Panoniji: S. A.) „imadjahu (svaki svoga — umetnuto!) samostalnog vladara, koji je (izostavljeno: i sam) vladaru Hrvatske slao *darove* (S. A.) radi prijateljstva...“⁵¹

1959. pak B. Ferjančić taj grčki tekst naprosto prevodi ovim riječima: „... Od Hrvata koji su došli u Dalmaciju, odvoji se *jedan deo i zavlada Ilirikom i Panonijom*,⁵² (S. A.) (ἐκράτησεν τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Παννονίαν). *I ovi su imali nezavisnog arhonta, koji je na razne strane slao poslanstva a prijateljska samo arhntu Hrvatske* (S. A.)...“⁵³

God. 1972. N. Klaić, uzimajući onaj prijevod iz Grafenauerove radnje „Prilog kritici...“, prepisuje ga naprosto od riječi do riječi i čak stavlja kao i on u zagradu taj prijevodni tekst⁵⁴, dok 1977. L. Margetić, prepričavajući 30-tu glavu DAI-a prema izdanju Moravcsika, prevodi ovaj pasus ovako: „... Od Hrvata što su došli u Dalmaciju *odvoji se neki dio i zavlada Ilirikom i Panonijom* (S. A.), i oni su imali samostalnog vladara *koji šalje poslanstva, a iz prijateljstva samo vladaru Hrvatske* (S. A.), dodajući u zagradu grčki tekst toga isječka prema navedenom izdanju mađarskog bizantologa.⁵⁵ I konačno 1978. B. Ferjančić, kako smo već prije ukazali, prepričava taj važan podatak ovog pasusa, koji kaže da ti panonski Hrvati imaju nezavisnog kneza (arhonta) koji šalje *prijateljska poslanstva* (S. A.) knezu dalmatinskih Hrvata pozivajući se „za tačan prevod up. Vizantijski izvori II, 31 sl.; Grafenauer, Hrvati u karantaciji 216“.⁵⁶

4.

Sa ovim su se iscrpli prijevodi ovoga pasusa DAI-a, koji je sada postao još više diskutabilan, ali koji se na osnovu svih ovih mišljenja i tumačenja mora privesti kraju i konačnom riješenju, a ne samo još većem zamagljivanju i pozivanju na brojne autorite i svojevoljna natezanja oko tumačenja grčke gramatike i grčkih izraza.

Ako dakle sve te prijevode ispedimo s onim grčkim tekstom ovoga prijepornoga pasusa, onda ćemo na prvi pogled uočiti da su tamo od Meursiusa i Banduria pa do danas od svih spomenutih pisaca — prevodioca jedni iznašli : kako se je dio Hrvata odcijepio (Meursius, Lucius, Pavić, Sovre, Jenkins) ili neki dio (Banduri, Migne, Bekker, Rački) ili jedna čest ili dio (Vj. Klaić, Tomašić, Hauptmann, Šišić, Grégoire, Grafenauer, Šidak, Ferjančić, N. Klaić) ili čak neki dio (Margetić).

⁵¹ D. Mandić, Crvena Hrvatska u svijetlu povijesnih izvora, Chicago 1957, 118.

⁵² Beuc donosi iz *Viz. izvora* II, 31—32 samo ovaj dio iz 30. glave: „... odvojio se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom“ (I. Beuc, Još o problemu formiranja feudalnih država u Južnih Slavena, Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu 8, Zagreb 1976, 99, 100) bez ikakvog komentara sa svoje strane.

⁵³ B. Ferjančić, *Vizantiski izvori*. . II, 31, 32.

⁵⁴ N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972, 4.

⁵⁵ L. Margetić, o. c., *Zbornik*... 8, 8.

⁵⁶ B. Ferjančić, *Struktura*. . *Zbornik radova*. . XVIII, 74 i bilj. 35.

Nadalje kako je taj dio posjeo Ilirik i Panoniju (Meursius, Schwandner) ili zauzeo ili osvojio (Lucius, Banduri, Bekker, Migne, Vj. Klaić, Grégoire, Jenkins) ili zavladao (Grafenauer Hauptmann, Sovre, N. Klaić, Ferjančić, Margetić) ili obladao (Pavić, Tomašić, Šidak).

Što se tiče daljnje analize raznih prijevoda nastavka ovoga pausa, započinje se kako jedni prevode da je iz Panonije i Ilirika vladar slao poslanstvo (Meursius, Lucius, Banduri, Bekker, Migne, Rački) ili čak samo poslansta (Margetić) ili poslanstvo s darovima (Suić) ili zamjenjivao samo poslanstvo i darove (Vj. Klaić) ili slao poklisare (Švear) ili poslanike (Jenkins), drugi da je slao darove (Sovre, Grafenauer, Mandić) ili izmjenjivao prijateljske darove (Hauptmann) ili prijateljsku vezu (prijateljstvo: Jenkins) ili podržavao prijateljske veze (Šišić), treći pak da su slali prijateljske poruke (Pavić) ili prijateljske darove (Tomašić, Šidak) ili održavali prijateljsko dopisivanje (Grégoire).

Ferjančić pak još 1959. je napisao da je ovaj nezavisni arhont „na razne strane slao poslanstva a prijateljska samo arhontu Hrvatske“, dok 1978. malo se korigira i kaže da taj šalje prijateljska poslanstva onome knezu, što uopće u grčkom tekstu ne stoji. Znači da su svi ovi prijevodi ranolike vrijednosti i nijesu dosljedni, tj. u ove prijevode ušle su i takve riječi i izrazi, kojima pojedina jedna riječ ili izraz u grčkom tekstu nije adekvatna.

Zapravo sada bi se moglo postaviti pitanje da li su prevodioci i njihovi sljedbenici svijesno ili nesvijesno ostajali na ovakvim prijevodima, te radi čega se nijesu usudili barem pojedinci, nakon toliko stoljeća, izjasniti kako bi zapravo glasilo pravi prijevod.

Jedini je Grafenauer još 1952. g. osjetio da sa takvim prijevodima nije nešto u redu, iako je i sam ostao na starim postavkama, kada je tu rečenicu prevodio. Naime on je u bilješci pokušao protumačiti izraz „διαπεμπόμενον“ da je medijevalni“ a ne pasivni oblik (pasivna konstrukcija — prema kojoj bi arhonta neki drugi slao k arhontu Hrvatske-u suprotnosti je naime sa njegovom karakteristikom ἀντεξούσιον;“ Stoga on smatra da bi bila prihvatljiva pretpostavka „samo u vezi sa promjenom τὸν ἄρχοντα χρῶβ. u τοῦ ἄρχοντα χρῶβ.; onda bi tekst značio „koji je bio i sam poslat zbog prijateljstva od arhonta Hrvatske“. Ali smatra da je ipak to samo jedna labava hipoteza „jer je tekst Konstantinova rada sačuvan samo u jednoj nezavisnoj redakciji“).⁵⁷ Nadovezujući se na ovakvu razmatranja i zaključivanja Grafenauera Margetić se prvo pita: „Što je dakle slao panonski knez hrvaskom knezu u Dalmaciju, poslanike ili darove ili možda oboje? I kakav je odnos Panonske Hrvatske prema Dalmatinskoj Hrvatskoj, da li je Slavonija pripojena Hrvatskoj ili je samostalna?“ Zatim je pokušao podvrgnuti kritici pojedine važnije riječi onoga pasusa izvornog grčkog teksta te je ustvrdio da je vladar Panonskih Hrvata ἀντεξούσιον „dakle samostalan vladar“, kako to „ispravno i točno prevode svi prevodioci bez razlike“ i da Slavonija nije bila ujedinjena sa Hrvatskom „u vrijeme na koje se odnosi

⁵⁷ B. Grafenauer, Prilog kritici . . . , HZ V/1—2, 10, bilj. 9.

navedena rečenica“. Što se tiče riječi διαπέμπω on zaključuje, služeći se Mengeovim riječnikom, da se tu dakako radi „o mediju a ne o pasivu“, citirajući za to i Grafenauera.

Valorizirajući Ferjančičev prijevod, Margetiću se čini da „pisac“ tj. Porfirogenet „analizirane rečenice kao da kaže: (vladar Panonske Hrvatske) šalje poslanije (= διαπεμπόμενον) također i (καί) arhontu Hrvatske, ali samo njemu (μόνον πρὸς. .) κατὰ φιλίαν. Drugim riječima, vladar Panonske Hrvatske općenito šalje poslanike u razne zemlje, što je uostalom i prerogativa njegova suverena položaja što ga je pisac označio riječju αὐτεξούσιον, a jedina iznimka u kvaliteti, da se tako izrazimo, tih poslanstva upućuju κατὰ φιλίαν. „Pitajući se što „je dakle κατὰ φιλίαν“ tvrdi da to „nikako ne može biti neko poslanstvo koje bi označivalo u bilo kojem pogledu podređen položaj vladara Panonske Hrvatske u odnosu na vladara Dalmatinske Hrvatske jer bi to bilo u suprotnosti s naglašeno suverenim položajem tog vladara koji je αὐτεξούσιος i koji šalje poslanstva na razne strane. Preostaje dakle samo jedno tumačenje: slati poslanstva κατὰ φιλίαν znači slati poslanstva drugoj državi prema kojoj postoji emotivni odnos posebnog prijateljstva iz bilo kojeg razloga . . .“ itd. Prema tome „analizirana rečenica . . . ne pristaje po svome sadržaju prvoj polovici X. st. . .“ i podaci iz te rečenice odnose se „na početak IX. st.“ Nadalje Margetić kaže da je i Grafenauer „dobro osjetio da analizirana rečenica ne odgovara povezanosti Tomislavove Hrvatske sa Slavonijom pa je predložio (Proces doseljavanja Slovena na Zapadni Balkan i u Istočne Alpe, Simpozium Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slovena, Posebna izdanja Akademije nauka i umjetnosti B i H XII, Sarajevo 1969, 52) korekciju teksta tako da bi navodno izvorni tekst imao riječi πρὸς τοῦ ἄρχοντος umjesto πρὸς τὸν ἄρχοντα, te bi se onda mogla ta rečenica shvatiti pasivno, a ne medijalno: i oni su imali samostalnog vladara koji je i sam zbog prijateljstva poslan od arhonta Hrvatske. To je doista duhovita misao, ali se i njom sasvim jasno ističe samostalnost slavenskog vladara“ zaključuje Margetić ovo opširno svoje obrazloženje.⁵⁸

Međutim M. Suić davajući ocjenu radnje L. Margetića: „Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata“, koja je odmah tiskana iza teksta Margetića u istom Zborniku Historijskog zavoda, prvo zapaža da ovaj, kada je već krenuo „veoma minuciozno“ od analize teksta DAI-a, ipak začudo nije dao „novu, vlastitu interpretaciju“ i na kraju se je „priklonio ipak tumačenju većina starijih autora“, jer smatra da su Hrvati imali svog „samostalnog“, „vrhovnog“ arhonta (auteksousion), koji je „slao poslanstva“ (διαπεμπόμενον) i to samo (μόνον) arhontu Hrvatske, iz čisto prijateljskih pobuda (kata philian). Budući da Margetić nije pokušao, kada se je već dohvatio toga dijela teksta, dati novu, uvjerljivu interpretaciju, to će je Suić „umjesto njega napraviti“. Ako je ono διαπεμπόμενον medij „kako više manje svi prihvaćaju“, onda porizlaži da je arhont Hrvatske „općenito spadao u one „koji šalju poslanstva“, vjerovatno s darovima“. Stoga tumačenje teksta nikako ne mora ići u tom pravcu, da je slao „poslanstva samo ar-

⁵⁸ L. Margetić, o. c., Zbornik . . . 8, 28—30 i bilj. 46.

hontu Hrvatske“. Ujedno smatra da je ispravnije tumačenje da se ono *mónon* veže uz *diapempómenon*, tj. uz posavskog arhonta i onda to znači da je „arhont Hrvatske primao poslanstva (s darovima) samo od arhonta posavske Hrvatske, i ni od koga drugoga“. U tom svijetlu treba onda „promatrati odnose između dviju hrvatskih arhontija i između da arhonta“. To nije bila *philia* emotivno-prijateljskog karaktera, već nešto mnogo stvarnije. Analizirajući *auteksoúsios* „bit će da je najispravnije prihvatiti „nijansu, „po kojoj *auteksoúsios* znači „slobodan“, „samostalan“ ili još najbolje „samosvojan“. Dalje Suić pretpostavlja da se „nesumnjivo“ radi „o nekakvu savezu“ ovih dvaju zemalja — i to ravnopravnom — i po tome je posavski arhont *auteksoúsios*. „U svakom slučaju“ zaključuje Suić „vjerovatnije“ je „da su posavski Hrvati stekli svoga arhonta u vrijeme kad su se odvojili od primorskih Hrvata, svakako prije dolaska pod franačku vlast“. ⁵⁹ I dok Meursius, Banduri, Migne, Grafenauer i Moravcsik imaju izraz: „*καὶ μόνον*“, dotle Bekker ⁶⁰ i njegov sljedbenik Rački to nikako nemaju, tj., oni su ga naprosto ispustili. No to se ipak nije jače odrazilo na promjenu teksta navedenih prijevoda, jer izraz „*καὶ μόνον*“ su jedini od Meursiusa pa na ovamo preveli Jenkins sa „only“ i Grafenauer sa riječi „sam“.

5.

Svi prijevodi navedenih pasusa iz 30-og poglavlja već na prvi pogled ne zadovoljavaju ni gramatički, ⁶¹ ni sadržajno, a pogotovo ni historijsko-pravno-diplomatički.

To je dobro uočio nedavno i poznati naš klasičar dr Branko Glavičić, redovni profesor klasične filologije na Filozofskom fakultetu u Zadru, koga sam zamolio da prevede sa grčkoga onaj prijeponi pasus iz Račkijevih Documenta: „... εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον διαπεμπόμενον πρὸς τὸν ἄρχοντα Χρωβατίας κατὰ φιλίαν...“ On je to donio u slobodnom prijevodu ovako: „... a imadjahu (imali su i sami/tj. oni/) vladara samovlasnog (= slobodnog, apsolutnog, nezavisnog), što su ga slali (od sebe) i vladaru Hrvatske u prijateljstvu (=s kojim su bili u prijateljstvu)“ ⁶²

Kako pak Migne (prema Banduriju) ima taj dio teksta: „... εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον διαπεμπόμενον καὶ μόνον πρὸς ἄρχοντα Χρωβατίας κατὰ φιλίαν...“, onda bi u hrvatskom slobodnom prijevodu glasilo ovako: „... a imali su pak sami samostalnog arhonta, koga su i samoga slali arhontu Hrvatske radi prijateljstva...“ Prema tome bi za onaj cijeli grčki tekst (prema Moravcsikovom izdanju), koji smo

⁵⁹ M. Suić, Ocjena radnje L. Margetića „Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata“, Zbornik... 8, 94, 95.

⁶⁰ Na to je upozorio 1949. g. i Gy. Moravcsik (Constantine..., 143, r. 78: „*καὶ μόνον* om-Be“).

⁶¹ Pogotovo i zato što i danas neki naši naučni radnici nijesu sasna na čisto da li je „*διαπεμπόμενον*“ medij ili pasiv, te se i u pogledu toga ograđuju.

⁶² 23. II. 1979. predao mi je ovaj prijevod dr Br. Glavičić, na čemu mu i ovdje najtoplije zahvaljujem.

već prije iznijeli: „Ἀπὸ δὲ τῶν Χρωβάτων, τῶν ἐλθόντων ἐν Δελματία, διεχωρίσθη μέρος τι, καὶ ἐκράτησεν τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Παννονίαν· εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον, δεαπεμπόμενον καὶ μόνον πρὸς τὸν ἄρχοντα Χρωβατίας κατὰ φιλίαν...” njegov prijevod na hrvatskom ili srpskom jeziku bio ovakav: „... A od Hrvata, koji su došli u Dalmaciju, odijelio se je jedan dio i osvojio Ilirik i Panoniju; a imali su i sami samostalnog vladara, koga su i samoga (istoga) slali arhontu Hrvatske radi prijateljstva...“

Znači tu se uopće ne govori o slanju poslanstva, o kome pišu: Meursius, Lucius, Banduri, Migne, Bekker i Rački, te čak ni o slanju prijateljskih poslanstava, kako piše B. Ferjančić u dva navrata a slično i Margetić. Isto tako se ne radi ni o slanju poklisara (Švear) ili poslanika (Jenkins) ili prijateljskih poruka (Pavić) ili čak prijateljskih darova (Tomašić, Hauptmann, Šidak) ili naprosto samo darova (Sovre, Grafenauer, Mandić). Isto tako ne piše Porfirogenet ni to da je imao arhont iz Ilirika i Panonije prijateljsko dopisivanje (une correspondance amicale) sa arhontom Hrvatske kako hoće Grégoire. Nadalje jedni prevadaju da sâm arhont iz Ilirika i Panonije šalje poslanstvo arhontu Hrvatske (Meursius, Lucius, Banduri, Migne, Bekker, Rački) ili poslanstva (Margetić) ili poklisare (Švear), tj. poslanike (Jenkins) ili darove (Sovre, Grafenauer, Mandić) ili da je izmijenjivao prijateljske darove (Hauptmann) ili ih je slao (Šidak) ili da su Hrvati iz Ilirika i Panonije slali prijateljske poruke (Pavić) ili prijateljske darove (Tomašić) ili čak da je arhont iz Ilirika i Panonije podržavao prijateljske veze s arhontom Hrvatske (Šišić).

Kako se vidi svi ovi navedeni prijevodi su više nego li proizvoljni, a najslobodniji je u prevođenju toga pasusa ipak bio B. Ferjančić, koji je u Konstantinovom tekstu isprva (1959.) našao dvije vrste poslanstva (obična i prijateljska), a kasnije ih je sveo samo na prijateljska (1978). Svi ovi naučni radnici, od kojih su neki ispisivali grčki tekst, pa onda dali njegov prijevod ili pak naprosto donijeli samo prijevod, nijesu uopće davali tom prilikom nikakav komentar i nije im tom prilikom ništa padalo u oči. Jedini je Grafenauer (1952.) uvidio, kako smo već prije rekli, da nešto sa tim prijevodom nije u redu, iako je i on ostao u starim i već klasičnim okvirima prevadjanja navedenog pasusa, pa je nastojao to obraniti tako što je za διαπεμπόμενον ustvrdio da je medijevalni a ne pasivni oblik. Nadalje povezujući sa drugom suprotnom riječi: αὐτεξούσιον tvrdi da bi otpala onda pasivna konstrukcija „prema kojoj bi arhonta neki drugi slao k arhontu Hrvatske“. Ali bi mu bila prihvatljiva ova konstrukcija samo u vezi sa promjenom τὸν ἄρχοντα χρωβ. u τοῦ ἄρχοντος χρωβ.; onda bi tekst značio: „koji je bio i sam poslat zbog prijateljstva od arhonta Hrvatske“. No kao da se je prestrašio i ove svoje interpretacije odmah uzmiče od svega toga⁶³ i 1959. prigovara mi prvo što nijesam dokazao zašto“ διαπεμπόμενον“ mora biti pasiv, a ne medij, iako u dosadašnjoj literaturi postoji barem pokušaj protivnog dokaza (uzimajući za primer D Mandića, koji je i inače uvijek maglovit i pretjeran u kombinacijama: S. A.). ujedno mi se ruga da mi je „jed-

⁶³ B. Grafenauer, Prilog kritici . . . , HZ V/1—2, 10 bil. 9.

nako . . . tako bez ikakva dokazivanja — potpuno jasno, da u izvoru nedatirani događaji padaju u prvu polovinu VII. st., iako se u prethodnom pasusu govori čak o položaju poslije g. 955.“ Rečenica pak u De administrando imperio na kojoj gradim, „svjedoči o Panoniji i Iliriku pod *jednim* arhontom (diapempónon kai mónon), a Slavonija i pokrajine stare Karantanije su povezane istim *neposrednim* vladarom tek od 1526. dalje“. Zato „dok se ne *dokaže* nešto drugo, moguće je odnos između vladara Hrvatske i Slavonije u toj rečenici povezivati jedino Tomislavovom vladavinom, kako je to uradio već Šišić“ i zato je — po Grafenaueru — „jedini . . . dakle oslonac Antoljakovih teorija do podnošenja *dokaza*, umjesto odluka, ništavan . . .“⁶⁴

No od svega ovoga Grafenauerova isforsiranog ukazivanja da nemam pravo kao i ono bez ikakvog obrazloženja — Ferjančićevo pobijanje moga prijevoda onoga pasusa — nije teško ukazati da su obojica na pogrešnom putu. Naime bez obzira na izraz: „αὐτεξούσοιν“, koji znači: samostalan, nezavisan, slobodan, riječ: „δυσπεμπόμενον“ (ili zapravo: „διυπεμπόμενον καὶ μόνον“) je pasivan oblik i mora se prevesti onako, kako to pravila grčke gramatike zahtijevaju — a to je sa: slanoga, odaslanoga i slično, tj.: koga su slali (ili koga su samoga slali).

Ta u tome to nije ništa neobično već je čak i logično, a što svi ostali prije nijesu tako prevadjali dokaz je da ili nijesu gledali bolje u Konstantinova djela ili su naprosto donášali slobodan prijevod kao što su to radili na mnogo mjesta napose u vezi DAI-a ili nijesu dobro poznavali najraniju srednjevjekovnu povijest hrvatskoga naroda i izvore sa njome povezane u sklopu opće historije.

Iako se u najnovije pak doba ni Grafenauer, a pogotovo ne Ferjančić, nijesu usudili udaljiti od klasičnog prevadjanja teksta ovoga pasusa, ipak je onaj drugi prešao na dodavanje nekih suvišnih izraza ili razrade. U vezi ovih prijevoda slobodan sam navesti kako je G. Novak 1939. prevodio pasus iz Prokopijeva djela „Ὑπερ τῶν πολέμων“ (De bellis) u vezi pomorskog okršaja između istočnih Gota i Bizantioaca u blizini Makarske.⁶⁵ Tako je isto ponovio i 1944.⁶⁶ te onda u „Povijesti Splita“ 1957.⁶⁷ kao i 1978. u obnovljenoj „Povijesti Splita“⁶⁸ pozivajući se kao i dosada na svoje izlaganje iz 1939. godine.

No kada je pročitao moj rad: „Da li je Istra upravo 539. godine potpala pod Bizant“, u kome navadjam kako je Novak protumačio taj pasus a kako ovaj isti zapravo u prevodu glasi⁶⁹, on je onda 1962. u svojoj novoj

⁶⁴ B. Grafenauer, Stjepan Antoljak o. c., HZ XI—XII, 316, 317.

⁶⁵ Novak G., È stata Issa distrutta dai Goti?, Atti del V Congresso internazionale di studi bizantini, Roma 20—26 settembre 1939, Roma, vol. I, 239—251. Inače Novak datira ovaj svoj rad i sa: Roma 1938. a i sa 1935.

⁶⁶ G. Novak, Prošlost Dalmacije I, Zagreb 1944, 89.

⁶⁷ G. Novak, Povijest Splita I, MH, Split 1957, 27.

⁶⁸ Povijest Splita I. Čakavski sabor, Split 1978, 28, 580 (bilj. 34).

⁶⁹ Tj. Novak je napisao da su Bizantinci potukli Istočne Gote. Međutim u tekstu Prokopija stoji da je Totila poslao Indulfa, jednog od vojnika Belizarove tjelesne garde, sa velikom vojskom i brodovljem u Dalmaciju, gdje je pljačкао i ubijao, te je onda kod mjesta „Λαυρέατην“ porkazio Bizantince i pobio ih 548. p. pa se onda sa bogatim plijenom vratio Totili (S. Antoljak, Da li j Istra. . . , Zbornik rabova Vizantološkog instituta SAN XLIX/4, Beograd 1956, 39 i bilj. 42).

knjizi: „Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća“ također sada prepričao ovako, iako nešto opširnije od mene⁷⁰.

Što se tiče nezavisnosti ili samostalnosti arhonta Hrvata u Iliriku i Panoniji, gdje su spadali svakako i današnji dijelovi Slavonije i Karantanije,⁷¹ jasno je samo po sebi. Ta ti Hrvati su, ako uzmemo da je sve točno što Porfirogenet priča o ovome događaju, na maču oteli te predjele Avarima, koji su se povukli u svoju „Huniu“ ili „Avariu“, a njihov arhont je postao samostalan vladar ovih zemalja, u kojima su uz Avare živili i njihovi dotadašnji podanici Slaveni.

No taj prekosavski arhont svakako nije zaboravljao da je jedan dio Hrvata pod zajedničkim rukovodstvom (5 braće i 2 sestre) iz svoje pradedovine, koju su prisilno morali napustiti i naprosto prebjeći na teritorij Bizantinskog carstva, došao prvo u Dalmaciju,⁷² gdje su pobijedili Avare i pokorili ih. Ova zemlja, kasnije nazivana i Hrvatska, imala je također svoga arhonta.

Na taj je način po prioritetu bio stariji arhont na jugu i zato ovi Gornji Hrvati, svijesni gdje im je zapravo matična i središnja, a uz to vezani i dalje čvrstim i neprekinutim rodbinskim vezama slali su od vremena do vremena sami svoga arhonta arhontu Hrvatske u znak prijateljstva, tj. obilježavanja na ovaj način prijateljskih plemenskih veza i osjećaja.

Zapravo to je bio neizbrisivi osjećaj pripadnosti jednom snažnom i velikom plemenskom savezu, kome je na čelu bio arhont Hrvatske. Prema tome kao posljedica toga nije to bio odraz pokornosti već samo znak sjećanja na ona vremena kada su svi bili skupa i kada su živjeli zajedno pod kolektivnim rukovodstvom sa središtem u današnjoj Dalmaciji i odakle se je — prema sporazumu i dogovoru sa njihovim vrhovnim rukovodiocima — jedan dio (još tada nekrštenih ? S. A.) Hrvata pod vodstvom jednoga od one petorice braće (možda: Kosenz?!⁷³ S.A.) uputio u gornje predjele iznad

⁷⁰ Evo kako on sada piše: „... Godine 548. posla Totila svoga vojskovođu Indulfa sa mnogo vojske i brodova na Dalmaciju. Ovaj se iskrca nedaleko Quicorum-a i tu pomoću prijekare uđe u grad, poubija građane i grad opljačka. Iza toga napao je Indulf drugo mjesto, koje on zove Laureata. Tađanji komandant Salone, Klaudijan, sakupi nekoliko velikih brodova (dromona) u njih ukrcava vojsku i krene na Laureatu. Tamo se rimska vojska iskrca i napadne Gote na kopnu, ali bježe potučena i rrspršena, pa je bježao kud je koji mogao. Pobjedonosni Goti zaplijeniše dromone, koje su Rimljani u luci ostavili, a pored toga i druge brodove pune živežnih manirica. Putem poubijaše sve koje su sreli, opljačkaše novac i imetak i vratiše se u Italiju. Poslije ovoga Goti nisu više napadali na Dalmaciju, a ubrzo je i njihova država propala (555. godine)“/G. Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*. Iz ratne prošlosti naših navoda knjiga 41, Redovna izdanja knjiga 23, Beograd 1962, Vojno delo, 85).

⁷¹ S. Antoljak, Hrvati u Karantaniji . . . , *Годишен зборник* 9, 16—19.

⁷² Prema Porfirogenetu i Toynbee piše da su Hrvati istjerali iz Dalmacije Avare i zauzeli je, a onamo su dolži na poziv cara Heraklija. Poslije 626. godine je pak taj isti Heraklije poslao izvjesne dijelove naroda Hrvata i Srba u Ilirik (A. Toynbee, Constantine Porphyrogenitus and his world, London 1973, 269, 624, 621). I to je gotovo sve što Toynbee, koji je posvetio Konstantinu i njegovim djelima cijelu knjigu, o Hrvatima piše i čak ne navodi ono njihovo odcijepljenje u Dalmaciji i odlazak u Panoniju. Što se tiče pak naše literature o ovome razdoblju on je uopće ne pozna i ne citira.

⁷³ Moravcsik u znaku upitnika stavlja da je „Kosentzes“ čak avarskog porijekla (Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica II*, Budapest 1943, 246).

Save i stalno se nastanio⁷⁴ i započeo sa samostalnom izgradnjom svoje vlasti i zemlje.

Dakle Hrvati su svakako pobjegli iz svoje pradomovine caru Romeja Herakliju i došli prije Srba na Balkan, kako to izričito kaže Profirogenet (gl. 31). Isto tako oni nijesu učinili, kao jedan dio tih Srba pod vodstvom jednoga od dvojice braće, koji su se prvo nastanili u solunskoj oblasti u predjelu kasnije nazvanom Servija pa se onda htjeli vratiti u Bijelu Srbiju, odakle su također pobjegli poput Hrvata istome caru (gl. 31, 32). No i ti Srbi su ipak odustali od svoje namjere pa su se konačno naselili u svoje današnje predjele⁷⁵, dok su Hrvati ostali zauvijek uz jadransku obalu i iznad Save, tj. nijesu u cjelini mijenjali svoja boravišta.

Samo sada je drugo pitanje, odkada su oni slali svoga vladara u donje krajeve Hrvatske i da li se to odnosi na doba Tomislava, kako pretpostavlja Grafenauer citirajući Šišića. Da bi bio što uvjerljiviji da me pobije Grafenauer kaže kako mi je „bez ikakva dokazivanja — potpuno jasno, da u izvoru nedatirani događaji padaju u prvu polovinu VII. st., iako se u prethodnom pasusu govori čak o položaju poslije g. 955.“⁷⁶

Međutim tu je nešto suviše jednostran u citiranju. Naime prije toga Porfirogenet piše o Bijelom Hrvatima koji imaju svoga arhonta i da su potčinjeni Otonu, velikom kralju Franačke i Saske i nekršteni su, te žive sa Turcima (Mađarima: S. A.) u ljubavi i sa njima se orodjuju.⁷⁷

Na taj dakle pasus misli Grafenauer iza kojega odmah slijedi tekst: „... A od Hrvata, koji su došli u Dalmaciju... „Tu se govori i kako su se Hrvati u Dalmaciji pokoravali Francima, koji su prema njima bili silno

⁷⁴ L. Margetić iznosi da je „odlazak dijela Hrvata u Ilirik i Panoniju“ starija historiografija smatrala da se taj odlazak zbiva u vrijeme neposredno nakon dolaska Hrvata u Dalmaciju. No unatoč protivnim glasovima vrijeme toga odlaska „rado se u novije vrijeme prebacuje u X. st.“, za to su samo Grafenauer i N. Klaić (L. Margetić, o. c., 26, 27 i bilj. 30—33). Međutim Margetić pomoću raznih citata iz brojnih izvora zaključuje da Konstantinov izvještaj 30. glave „zapravo stavlja dolazak Hrvata pod kraj VIII. st., a ne kao što se to dosada tvrdilo u prvu polovicu VII. st.“ (L. Margetić, o. c., 81). U vezi navođenja Margetića što je mislila „starija historiografija“: o ovome odlasku dijela Hrvata u Ilirik i Panoniju, vrijedno je iznijeti i mišljenje N. Tomašića, koji je odlično poznao djela Porfirogeneta, o kojima su neka njegova izlaganja ostala i danas u rukopisu. Tako on isporučujući glavu „XXX de adm. imp. prema glavama XXIX i XXXI“ prvo kaže ovo:

„Glava XXX je po sebi jedna posvemašnja cjelina, koja sadržaje posvema lijepi i suvisli prikaz seobe Hrvata i zauzeće njihove nove domovine. Tu nema nikojih logičkih skokova, niti kakovih protuslovlja, kako to primjerice nalazimo u gl. XXIX... „Tomašić tvrdi da Porfirogenet „nije volio Franke“ i iznosi odakle“ bi bio došao jedan ogranak tzv. bijelih Hrvata i zaposio Dalmaciju. Ali i onaj, koj je zaposio Panoniju i Ilirik, odijelivši se po gl. 30. od dalmatinskih Hrvata potiče od ovih bijelih Hrvata pošto su najpre bili u Dalmaciju ušli. Ovaj način seobe Hrvata bio bi po geografičkom položaju posvema prizoran, pa bi nam i razumljivo bilo, da su Hrvati, koji su zauzeli Ilirik i Panoniju ostali u nekoj vezi sa dalmatinskom Hrvatskom, ma da su živjeli pod zasebnim arhontom (διαπεμπόμενον καὶ μόνον πρὸς τὸν ἄρχοντα Ἰσθραβητίας κατὰ φιλιαν)“ zaključuje svoje izlaganje Tomašić (Arhiv Hrvatske — Ostavština obitelji Tomašić — Kutija 7 — Exkursi o glavama 29—36 de adm. imp. i Ulomak iz taktike Lava mudroga (rukopis), str. 7, 8, 11).

⁷⁵ Gl. Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio, edid, Gy. Moravcsik..., 152 (c. 32).

⁷⁶ B. Grafenauer, Stjepan Antoljak..., HZ XI—XII, 316.

⁷⁷ Constantine Porphyrogenitus... ed. Gy. Moravcsik..., 142 (c. 30).

okrutni. Budući da Hrvati nijesu to mogli podnositi, pobune se protiv njih i pobiju arhonte, koje su imali od njih. Radi toga se digne iz Franačke velika vojska i Hrvati su sa Francima ratovali 7 godina te su ih uz velike napore pobijedili i sve Franke pobili kao i njihovog arhonta nazvanog Kocil.⁷⁸

Dakle prije onoga našega pasusa govori se i o drugoj polovici 10. st., a iza toga istoga pasusa o događajima, koji spadaju u 9. stoljeće. Prema tome napomena Grafenauera nije dosljedna i logična da pobije moje lociranje u vremenski prostor navedenoga pohoda arhonta iz sjevernih strana (iznad Save) arhontu Hrvatske na jugu. Time otpada i njegov smještaj odnosa obiju arhonata u doba Tomislava, jer nije uopće izvorno obrazložen i na izvorima utemeljen.

6.

Što se tiče samoga opisa Porfirogeneta, ako se prihvati da je naš prijevod točan, o dolasku iz prijateljstva arhonta Hrvata sa sjevera arhontu Hrvatske na jug, to nije ništa neobično u diplomatskoj historiji Evrope, pa tako u prvom redu i u historiji bizantinske diplomacije. Poznato je da je istočno gotski kralj Teodorih bio smatran kao patrijarh gemanskih kraljeva, kao primus inter pares,⁷⁹ kome su svakako dolazili po savjet ti vladari ili slali poslanstva sa darovima. Slično je bilo i sa Karlom Velikim, kome su također dolazili prvaci narodâ ili knezovi na čelu poslanstava. Karlovom sinu pak i nasljedniku Ludoviku Pobožnom prvo pak šalje svoje poslanike, a onda i sam dolazi Borna, knez „Dalmacije“ u Aachen (820.), dok Braslav, panonsko-hrvatski knez stiže caru Karlu Debelom (876—886) na razgovor u Königsstädten kraj rijeke Tulin (884.)⁸⁰

Ali ipak je najkarakterističniji od svih tih vladara Oton I, kome su na Uskrs (23. III. 973.) u Quedlinburg stigla sa sviju strana Evrope razna poslanstva, tako poslanstva Danaca, Čeha, Poljaka, Rusa, Bugara, Mađara, Bizantinaca, Rimljana i Beneventanaca. Poljski pak vladar Meško je poslao svoga sina Boleslava Hrabroga da poravna njegov sukob sa markgrofom Hodom, a sam češki knez Boleslav II stigao je onamo lično. Čak i papa Benedikt VI uputio je u Quedlinburg svoje poslanstvo, dok je u Merseburgu taj isti vladar I. V. primio i saracensko poslanstvo Fatimidâ.⁸¹ Među ovim poslanstvima isticalo se je i ono od bizantinskog cara Ivana Cimiska, koji je svoju rodjakinju Teofanu dao za ženu Otonu II, sinu Otona I. Naravno da je i ovo poslanstvo donijelo kraljevske darove kao i ono, kome je stajao na čelu komitopul Samuil sa bratom ili sam i opet sa darovima.⁸²

⁷⁸ Constantine . . . ed. Gy. Moravcsik . . . , 142, 144; Gl. i B. Grafenauer, Prilog kritici . . . , 14 (prijevod tih pasusa).

⁷⁹ Georg Webers-Baldamus, Lehr- und Handbuch der Weltgeschichte II Bd: Mittelalter, Leipzig 23 1923, 74.

⁸⁰ Fr. Rački, Documenta . . . , 324, 379.

⁸¹ Robert Holtzmann, Geschichte der sächsischen Kaiserzeit (900—1024), München 1943, 224, 225.

⁸² C. Анѣодѣак, Самуиловаѣа држава, Скопје 1969, 21—24.

Međutim 27 godina kasnije (1000.) car Oton III, unuk Otona I, dolazi u Poljsku, gdje ga na njemačko-poljskoj granici dočekuje Boleslav I Hrabri i prati sa svim počastima do svoga glavnoga grada Gniesna. Tu se Oton III poklonio u crkvi grobu gdje je sahranjen sv. Adalbert, a car je Boleslava odlikova naslovom „prijatelja i saveznika rimskoga naroda“ i patricija.⁸³

Uopće je poznato da je u ranom i kasnijem srednjem vijeku bio običaj da se pojedini vladari uslijed rodbinskih ili kojih drugih veza međusobno posjećuju i izmijenjuju tom prilikom darove. Tako su i Bugari kao i njihovi vladari slali poslanstva ne samo franačkim vladarima nego i u Carigrad, o čemu nas detaljno izvještava Konstantin Porfirogenet u svome djelu: „De cerimoniis aulae byzantinae“. Čak su izradjena i napisana pitanja i pozdravi koje je bizantinskom caru upućivalo pored ostalih poslanstava (n. pr. pape iz Rima) i poslanstvo Bugara. Ono je prvo pitalo kako je bogom okrunjeni basileus, duhovni „djed“ po bogu „arhonta Bugarske“ itd., a logotet je u ime biz. vladara pitao kako njegov duhovni „unuk“ arhont Bugarske itd. ili „duhovni sin našega svetoga basileua“.

Slično su imala pitati i poslanstva iz Sirije, Egipta, Perzije, Korasana i tek onda su i njima u ime biz. imperatora postavljana pitanja. Isto tako je određeno u „De cerimoniis“ po kojem redu imaju za vrijeme svečanosti sjediti legati prijateljâ Saracena, prijateljâ Hunâ ili Bugarâ, a tako i legati Franaka. Nadalje za vrijeme uskrasnih svečanosti određen je smještaj za stolom prijateljâ Bugarâ, koji su iz Bugarske donosili darove, a tako i ostalih kao Mađara i Kazara. Napose je pak interesantno i opširno opisan ceremonijal kako je dočekana Olga, arhontisa Rusije na biz. dvoru.⁸⁴

Pored ovoga djela „De cerimoniis“ Porfirogenet je sastavio tzv. „Excerpta de legationibus ex Dexippo Atheniensi, Eunapio Sardiiano, Petro patricio et magistro, Prisco sophista, Marco Philadelphensi, Menandro protectore, Theophylacto Simocatta“, u kome su opisana brojna poslanstva raznih naroda u Carigrad kao i ona bizantinska pojedinim narodima na Istoku i Zapadu.

Svi ti poslanici ili poslanstva nose, što je jasno samo po sebi, veće ili manje darove (δῶρα) ili poklone.⁸⁵

Zato je i jasno da se Konstantin VII nije mogao zabuniti kada je donio onaj podatak o slanju arhonta Hrvata u Panoniji Iliriku arhontu Hrvatske. Time je jasno naznačio razliku ovoga podatka od onih, koji se odnose na raznolika kolektivna ili pojedinačna poslanstva biz. basileusu, tj. da i pojedini prvaci ili vladari dolaze u Carigrad, naravno na čelu poslanstva svoga naroda.

U vezi svega ovoga vrlo ilustrativan je i izvorni neobično dragocjeni podatak iz Konstantinovog spisa „Historia de vita et rebus gestis Basillii inclyti imperatoris“, gdje on uz ostalo iznosi kako su u ostalim predjelima tako

⁸³ R. Holtzmann, o. c., 360—362.

⁸⁴ De cerimoniis aulae byzantinae Constantini, J. P. Migne, PG CXII, (Paris 1864) Turnholt (Belgium) 1977, 1255—1264, 1355, 1357, 1398, 1402, 1403, 1107—1112.

⁸⁵ Excerpta . . . , J. P. Migne, PG 113, 605—952.

i na Zapadu za doba carevanja Mihajla državni poslovi bili silno zanemareni i skoro čitava Italija, ukoliko je Bizantu od ranije pripadala, kao i najveći dio Sicilije, bili su napadnuti od vojne sile Kartadžana (Saracena: S. A.) i potpali su pod vlast barbara. Uz to od onih Skita, koji su u Panoniji i Dalmaciji i povrh ovih, tj. Hrvati i Srbi i Zahumljani, Travunjani i Konavljani i Dukljani i Neretljani, zbacije jaram romejske vlasti, kojoj su se prije pokoravali, i postadoše samoupravni (αὐτονομοί) i samostalni (αὐτοδέσποτοι) i samo su priznavali vlast svojih arhonata (ὅπῳ ἰδίῳν ἀρχόντων μόνον ἀρχόμενοι). Pokazajući potpuno odvajanje, većina njih oступи i od svetog krštenja da ne bi zadržali bilo kakav zalog *prijateljstva i pokornosti* (S. A) prema Romejima (πρὸς Ῥωμαίους φιλικὰ καὶ δουλασείως (S. A. ἔχοιεν). U ovakim prilikama na Zapadu, gdje je zavladala anarhija, proveli su Saraceni svoju ekspediciju i ušli u Jadransko more itd.⁸⁶

Slično priča Porfirogenet i u DAI-u u 29. poglavlju, tj. kada je carstvo Romeja (τῶν Ῥωμαίων βασιλείας) zbog mlitavosti i nesposobnosti tadašnjih careva došlo do ruba propasti, a napose za Mihajla Mucavca iz Amarije, stanovnici, koji su nastanavali gradove Dalmacije (τῆς Δεληματίας κάστρα) postadoše samostalni i ne pokoravahu se ni caru Romeja a niti ikome drugome, te šta više i tamošnja plemena Hrvati i Srbi i Zahumljani i Travunjani i Konavljani i Dukljani i Pagani, zbacivši vlast Romeja, postadoše samostalni (ἰδιόρρυθμοι) i nezavisni (αὐτοκέφαλοι), ne pokoravajući se nikome. Ova plemena, kako kažu, nemaju arhonte već samo starce župane na isti način ako i ostale Sklavinije (λοιπαὶ Σκλαβηνίαι).⁸⁷ Sličnost ovih poglavlja je vrlo velika i dovodi nas do raznih zaključaka, koji mogu ali ne moraju biti točni.

Uz ova izvorna ukazivanja možemo povezati radi daljnje usporedbe i 31. poglavlje, gdje se govori kako je arhont Hrvatske *podložan* (δουλικῶς; S. A.) od početka, tj. od vremena Heraklija basileusa Romeja a nikad ne arhontu Bugarske. Nadalje da ni Bugarin nije ratovao protiv Hrvata izuzev Mihajla Borisa, arhonta Bugarske, koji je sa njima zaključio mir i međusobno su izmijenili darove. Medjutin, Konstantin izričito naglašava, kako ovi Hrvati nijesu davali danak (πάκτον) nego su mnogo puta davali jedni drugima neke (τίνα) darove (poklone) *radi prijateljstva* (φιλοφρονησεως⁸⁸; S. A.), a ne svakako iz ljubavi (ili ljubaznosti) kako bi se ovaj grčki izraz također mogao prevesti.

U 32. poglavlju pak govori Konstantin kako su Srbi potukli ovoga istoga Mihajla Borisa, te kako je taj sa njima sklopio mir i dao im velike poklone (darove) /δωρεὰς μεγάλας/. Na to ovi njemu uzvратиše i umjesto darova dadoše 2 roba, 2 sokola, 2 psa i 80 koža, što su Bugari smatrali da

⁸⁶ Historia de vita et rebus gestis Basilio inclity imperatoris, J. P. Migne, PG CIX (Parisii 1863), Turnholtii (Belgium) 1975, 304, 305. Glede prijevoda: B. Ferjančić, *Византијски извори*. . II, 79.

⁸⁷ Constantine Porphyrogenitus . . . ed. Gy. Moravcsik . . . , 124. Gl. i B. Ferjančić, o. c. II, 15, 16.

⁸⁸ Constantini . . . De administrando imperio, J. P. Migne, PG 113, 285, 288.

je danak.⁸⁹ U istoj glavi gotovo pri kraju teksta taj car—pisac kaže da je bio arhont Srbije od početka, tj. od carevanja Heraklija *podložan* (δουλι-κῶς : S. A.) basileusu Romeja, a nikada arhontu Bugarske.⁹⁰

Drugim riječima ovdje on ponavlja slično što je rekao za arhonta Hrvatske u vezi njegovog odnosa prema Bizantu i Bugarskoj.

No nas ipak od svega ovoga zanima to što se u „Vita Basilii“ govori o odnosu slavenskih plemena pa tako i Hrvata prema Bizantincima i njihovom vladaru u obliku prijateljstva i pokornosti, koje su oni odbacili za Mihajla (III), te su postali samostalni i samo su priznavali vlast svojih arhonata.

U DAI-u pak govori se o slabosti bizantinskog carstva naročito za Mihajla II Mucavca (820—829). Tada su se sasama osamostalili gradovi Dalmacije i njihovi stanovnici a uz njih i slavenska plemena uz jadransku obalu tj. jadranske Sklavinije. Među njima su bili i Hrvati, koji su kao i ostali postali također samostalni i nezavisni imajući, ne arhonte već župane starce za upravljače.

Kako vidimo Konstantin Porfirogenet točno zna što znači i ona riječ „φιλία“ u vezi i odnosu Hrvata i njihovog arhonta u Iliriku i Panoniji prema arhontu Hrvatske, a i što znači ta ista riječ, povezana sa izrazom pokornosti (δουλίκειως) slavenskih plemena na Jadranu, zapravo jadranskih Sklavinija prema Bizantu.

Isto tako je značajno da Porfirogenet, prikazujući odnose Hrvata i Bugara u 9. st., te kako su često izmijenjivali darove ili poklone, ne uzima izraz: „φιλία“ već: „φιλοφρονήσις“, a taj ipak nema ono šire značenje od prvoga, koji može čak označavati u krajnjoj liniji: savez ili savezništvo, što je i u Bizantu ponekad bilo na snazi i upotrebi u pogledu pojedinih naroda (n. pr. Goti, Bugari).

Inače „φιλία“ u spisu „Dexippi Atheniensi de bellis scythicis“ i u historiji Menandra Protektora uvijek znači: prijateljstvo u obliku određene povezanosti između narodâ,⁹¹ čiji vladari su inače potpuno samostalni slobodni.

Prema tome svakako se car—pisac nije zabunio, kada je ovako označio ovu riječ samu za sebe, a onda je kasnije i povezao u odnosu prema basileusu i Bizantincima.

Drugim riječima točan prijevod ovoga pasusa ukazuje da hrvatski arhont na sjeveru, kada dolazi u pohode arhontu Hrvatske u južne predjele radi prijateljstva, na čelu poslanstva i sa darovima, ne smatra time da je to i znak pokornosti preme njemu, kao što su Hrvati u jadranskoj regiji, makar i nominalno, neko vrijeme bili podređeni prema Carigradu. To je bio samo znak pravoga prijateljstva i trajnoga savezništva i sjećanja na one dane, kada su zajednički porazili Avare i oslobodili tamošnje Slavene i druge narode od njihove vlasti.

⁸⁹ B. Fernjančić prevod „πάκτων“ sa: „sklopljeno prijateljstvo“ (Виз. извори. II, 52 i bilj. 166).

⁹⁰ Constantini De administrando imperio, J. P. Migne, PG 113, 298.

⁹¹ Excerpta . . . , J. P. Migne, PG 113, 648, 805, 807, 843.

Na ovaj način su neko vrijeme obje ove hrvatske zemlje bile čvrsto povezane i svakako je arhont Hrvatske bio smatran u ovom plemenskom savezništvu samo kao primus inter pares ne iskorišavajući svoj položaj da što jače podvlasti arhonta Hrvata iznad Save. Samo ovakvim tumačenjem možemo doći do točnije i jasnije spoznaje i prihvatiti onaj pasus u navedenom prievodu, jer se ne kosi ni u čemu sa običajima, koji su dominirali u ranoj srednjovjekovnoj diplomaciji Zapada i Istoka.

7.

Iako je Porfirogenetov DAI izvor drugoga reda za doseljenje Hrvata u Dalmaciju⁹² i onda iz ove zemlje jednoga dijela Hrvata u krajeve iznad Save, moramo se konačno odlučiti što da mu vjerujemo, a što ne, jer je više nego neobično naprosto samo nabacivati što je on mislio ili namjeravao pisati⁹³ itd.

Istina je da za ovaj dolazak Hrvata na Balkan nema savremenih izvora. Ali zato postoji malo zapaženi u nas zapadni savremeni pisac Izidor Seviljski (u. 636.), koji u svojoj „Chronicon“ piše da su Slaveni početkom pete godine carevanja Heraklija (tj. 615. g.: S. A.) oduzeli Rimljanima Grčku, a Perzijanci Siriju i Egipat i mnoge pokrajine.⁹⁴ U drugom pak izdanju svoje tzv. Velike kronike (poslije 626. g.) Izidor iznosi kako su početkom šesnaeste godini carevanja Heraklija (tj. 626. g.: S. A.) Slaveni oduzeli Rimljanima Grčku, a Perzijanci Siriju i Egipat i mnoge druge pokrajine.⁹⁵

U svojim pak „Etymologiarum“ ubraja među sedam pokrajina Grčke, koja je uopće sva Ilirik, u prvom redu od zapada: Dalmaciju, zatim Epir, pa Heladu, Tesaliju, Makedoniju, Ahaju i Kretu i Kiklade.⁹⁶

Dakle na osnovu ovih izravnih izvornih podataka iz obje Izidorove kronike vidi se da postoji nepobitni dokaz o upadu Slavena (i Hrvata: S. A.) u Dalmaciju, koju su oduzeli Bizantincima.

⁹² I dok Konstantinov izraz „μία δὲ γένεα“ u DAI prevodi Banduri sa „una generatio“, a to prihvaća i J. P. Migne (PG 113, 276, 274), n. pr. N. Tomašić to prevada sa „jedan njihov (Hrvata: S. A.) rod“ (N. Tomašić, Život i djela . . . , Vjesnik, XX/1 i 2, 76; Arhiv Hrvatske — Ostavština obitelji Tomašić—kutija 7: Constantini De administrando imperio liber (rukopis), str. 12), Barada pak to izjednačuje sa „jedno pleme“ (M. Barada, Iz starohrvatske povijesti. I. Seoba Hrvata i Srba, Nastavni vjesnik XVII, Zagreb 1933/1934, 250), a B. Ferjan ić (*Buz. izvori.* . II, 30) sa „jedna porodica“, L. Margetić (o. c., 8) sa „jedna obitelj“. To bi bio svakako neznatni dio Hrvata nasuprot Srba, koji su pod vodstvom jednoga od vođa došli sa „pola naroda“, kako piše Porfirogenet (J. P. Migne, PG 113, 289). Međutim Konstantin VII u DAI-u ima u glavi 49., gdje se govori o Peloponeškim Slavenima, upravo točan izraz za „porodicu“: „φραμίλια“ (J. P. Migne, PG 113, 372) i to je dakle drugačije značenje nego li „γένεα“, koje također nalazimo u istom djelu ovoga cara-pisca!

⁹³ Gl. L. Margetić, o. c., 14, 15, bilj. 14, 19, 21 i bilj. 22, 22, 31, 81.

⁹⁴ Sancti Isidori Hispaniensis episcopi Chronica, J. P. Migne, PL 83, Parisiis 1850, 1056.

⁹⁵ Isidoris Hisp. Chronica maior, MGH, Auctores antiquissimi XI, 479; D. Mandić, Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti, Rim 1963, 65, 55 i bilj. 58.

⁹⁶ Sancti Isidori Hispaniensis episcopi Originum sive Etymologiarum libri XX, J. P. Migne, PL 82, Parisiis 1859, 505.

U navedenim godinama (615., 626.) odigralo se je i doselenje Slavena, a onda i Hrvata u Dalmaciju, tj. i u Ilirik⁹⁷ i u Panoniju.⁹⁸

Kada se sada isporedi sve ono što Konstantim Porfirogenet govori o dolasku Slavena na Balkan, a tako isto i Hrvata, sa onim vrlo kratkim, ali zato i predragocijenim izvornim podatkom iz kronikâ Izidora Seviljskoga koga uopće ne upotrebljavaju ni Grafenauer, ni Margetić a ni Suić, onda je jasno da su se sve te seobe uistinu odigrale u doba basileusa Romejâ Heraklija, a nikako kasnije.

Isto tako Margetićevu tezu o naseljenju Hrvata krajem 8. st. ovaj izvorni podatak iz Izidorovih kronikâ automatski ruši. Tome se pridružuje i onaj izvorni citat iz *Vitae romanorum pontificum* o nastojanju pape Ivana IV (640—642), rodom Dalmatinca, da otkupi po Dalmaciji i Istri Romane, koje su držali zarobljene tamošnja plemena ili po drugom izvoru: pogani. Nadalje i Pavao Djakon u „*Historia Langobardorum*“ opisuje kako su se Slaveni kod Siponta (J. Italija: S. A.) sukobili sa Langobardima, koji su ih pobijedili na prevaru, a slično piše i *Chronica S. Benedicti*.⁹⁹

Prema tim dakle svima trima zapadnim izvorima i Konstantinovom DAI-u doselenje Slavena, tj. Hrvata je bilo svakako u doba Heraklija kao i njihov odlazak u predjele iznad Save.

Sasma neometani od tada sve više ratnički slabijih i defenzivnijih Avara i Bizanta, koji je samo imao od vremena do vremena izvjesnu nominalnu vrhovnu vlast i nad Hrvatima, obojica arhonata saobraćali su izravno. Naime arhont Hrvata iz predjela iznad Save dolazio je povremeno u posjete arhontu Hrvatske na čelu poslanstva a iz prijateljstva i svakako mu donosio uobičajene darove.¹⁰⁰

No to je drugim riječima, za razliku u drugim predjelima Balkana i Evrope, bio plemenski savez pod prečutnim rukovodstvom arhonta Hrvatske i on je trajao od polovice 7. st., kada su se Avari sasma povukli u svoj

⁹⁷ Lucius pokušava objasniti nazive Ilirik i Panoniju. Tako Ilirik izjednačuje sa Dalmacijom, koja mu ide do Dunava, a Panoniju pak identificira sa Panonijom Savijom. Prema njemu su dakle Hrvati zauzeli tu Saviu ili Interamnium, koja se je prostirala između Save i Drave i ovaj predjel je dobio naslov od općenitog imena Slavena: Slavonija (Joannis Lucii Dalmatini o. c., 47). Ovkvo Luciusovo mišljenje i u svome komentaru citira i Banduri u cijelosti (J. P. Migne, PG 113, 275, 276, bilj. 68).

⁹⁸ U vezi toga interesantno je i to da N. Tomašić, koji je preveo DAI i prokomentirao ga sa bilješkama u svome rukopisu: „*Exkursi o glavama 29—36 de adm. imp. i Ulo-mak iz taktike Lava mudroga*“ ima dva naziva za Hrvatsku i Hrvate. Naime onu na jugu zove: „*Dalmatinska Hrvatska*“, a na sjeveru: „*Ilirska Hrvatska*“. Panoniju pak Savsku imenuje čak: „*posavskom Belohrobatijom*“, a tamošnji narod: „*Panonsko-ilirski Hrvati*“ kao i: „*Srijemski=ilirski Hrvati*“ (Arhiv Hrvatske — Ostavština obitelji Tomašić — Kutija 7). Međutim Suić daje Panoniji naziv: „*Ilirička Panonija*“ (M. Suić, o. c., Zbornik . . . 893).

⁹⁹ Fr. Rački, *Documenta* . . . , 277, 276.

¹⁰⁰ Međutim Vj. Klaić misli da ako je knez Slavonije na koncu 9. ili poč. 10. st. „*šiljao kakve darove hrvatskomu knezu, nije to činio samo „κατὰ φιλίαν*“, kako car Konstantin piše, nego su ti darovi vjerovatno bili neka vrst danka . . . „(Vj. Klaić, *Marturina* . . . , Rad JAZU 157, 146).

panonski bazen.¹⁰¹ Tada i ostali Slaveni postaju sve ekspanzivniji i prema Langobardima u Italiji kao i prema Solunu, gdje ih je Bizant jedva primirio.¹⁰²

Tada vlada relativan mir između Hrvata i Bizanta a i tokom 8. stoljeća.

Ovakve čvrste veze među jednim i drugim Hrvatima, možemo reći, trajale su sve do kraja 8. ili poč. 9. st., tj. sve do dolaska Franaka u naše predjele.

Oni su svojim zavojevanjem i predobivanjem Borne, kneza Dalmacije i Liburnije na svoju stranu ubrzo prekrojili političko-administrativnu kartu i Panonije i Dalmacije, tj. hrvatskih zemalja.

Stjepan Antoljak

EINE ERNEUTE UND ERGÄNZTE ERLÄUTERUNG EINES ABSATZES IM DREISSIGSTEN KAPITEL PORPHYROGENETOS' DE ADMINISTRANDO IMPERIO (ANLÄSSLICH DES JAHRESTAGES DES TODES DES KAISER-SCHRIFTSTELLERS)

Zusammenfassung

In diesem Beitrag erörtert der Verfasser zunächst die Werke Konstantinos VII Porphyrogenetos' und seine Handschriften. Dann untersucht er De administrando imperio und einen Absatz im dreißigsten Kapitel über die Übersiedlung der Croaten aus Dalmatien in Ilyrik und Pannonien, wovüber er bereits im Jahre 1956 geschrieben hat. Diesmal werden sehr detailliert präsentiert einige Übersetzungen in klassischen und Fremdsprachen desselben Absatzes wie auch die größtenteils unterschiedliche Deutung seines Inhalts seitens der Übersetzer. Zugleich führt er auch seine Übersetzung aus dem Griechischen in serbokroatischer Sprache an, unterstützt durch die identische Übersetzung von Dr. Br. Glavičić, dem Professor für klassische Philologie an der Philosophischen Fakultät in Zadar.

Seinen Beweis, daß diese Übersetzung richtig ist, bekräftigt er mit zahlreichen Beispielen aus der mittelalterlichen Diplomatie der Geschichte Europas und bedient er sich dabei auch der Angaben vom „De cerimoniis“ Konstantinos' VII bei der Entsendung von Herrschern, Erstlingen (des Volkes) und Gesandtschaften in die Byzanz sowie das Verhältnis bestimmter Völker zu Basileus Romäer (z. B. Bulgaren, Russen u.a.).

¹⁰¹ Neznam odakle i na osnovu kakvih prvorazrednih izvornih podataka Margetiću tvrdnja da „po svemu se čini da je avarska vlast postojala na području zapadnog Balkana tijekom cijelog VII i VIII. st. te da je u VIII. st. čak i ojačala . . .“ (L. Margetić, o. c., 84, 88). Ta n. pr. o. 679. sam avarski kagan, prema pričanju Teofona u njegovoj „Ἐρονογραφία“ šalje pored ostalih kraljeva, egzarha i gastalda kao i prvaka naroda biz. caru svoje poslanike sa darovima (δῶρα) da sklopi mir, što je ovaj i uglavio. I tako je, po riječima istoga Teofona, zavladao najveći mir i spokojstvo kako na istoku tako i na zapadu (Fr. Rački, Documenta . . . 285).

¹⁰² Gl. S. Antoljak, Die Makedonischen Sklavinien. La Macédoine et les Macédoines dans la passé, Skopje 1970, 27—39.

Auf Grund der erwähnten Daten kommt der Autor zur Schlußfolgerung, daß dieser Absatz in seiner Übersetzung adäquat ist, weil er zu den Sitten auf keinen Fall im Widerspruch steht, die in der frühmittelalterlichen Diplomatie des Abend- und Morgenlandes dominierten. Mit den Quellenangaben widerlegt der Verfasser zugleich die neueste These von Margetić (1977) über die Ansiedlung der Croaten auf dem Balkan Ende des 8. Jhs und loziert ihre Niederlassung in die heutigen Gebiete zu Beginn des 7. Jhs, d. h. während der Herrschaft des Kaisers Herakleios, als der Stammbund der Croaten im gleichen Jahrhundert oberhalb der Save mit denen im heutigen Dalmatien unter der stillschweigenden Verwaltung des Archonten Croatiens gebildet wurde, zu dem der Croatenarchont aus Ilyrik und Pannonien häufig kam.